

KÖNYVISMERTETÉSEK

JÜRGENS, H.—VOGEL, CH.: *Beiträge zur menschlichen Typenkunde* (Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1965. 255 oldal. Ára: 35,— DM)

A tipológiát mint kutatási módszert manapság egyre több területen alkalmazzák. Ennek következtében a problémakör irodalma számos tudományágban elszórva, csak nehezen tekinthető át. Ráadásul a tipológiai módszerek használhatóságáról, értékükről vagy érték-telenségükről különböző nézetek állnak szemben egymással. Ilyen körülmények között vállalkoztak arra a szerzők — a kiel egyetem Antropológiai Intézetének magántanárai — hogy a biológiai-antropológiai tipológiának sokrétű problémáit elméletileg és gyakorlatilag újra feldolgozzák.

Az irodalom igen részletes áttekintése alapján megvitatják a különböző biológiai-antropológiai tipológiákat, megteremtve ezzel a típusfogalom meghatározásának lehetőségét. A jól megalapozott tipológiai specifikus értékét és különleges információs tartalmát ennek alapján fejtik ki. Megkísérlik bebizonyítani, hogy a tipológiai módszer más kutatási módszerekkel egyenértékű. Ezt számos gyakorlati példán is bemutatják. A tipológiai problémák ilyen átfogó tárgyalása révén jutnak el egy eddig alig ismert típusképhez: a szociális típushoz.

A könyv első része (VOGEL munkája) a *morfológiai biológia és antropológia nézőpontjából elemzi a típust*. Megkísérli meghatározni a típus fogalmát és egyben megvitatja azt is, hogy egyáltalán reális-e típusról beszélnünk. Ennek megvilágítására a típust és a különböző rendszerek kapcsolatát vizsgálja meg. A típus és a mesterséges, majd a természetes rendszer és a törzsfejlődés összefüggéseinek igen részletes áttekintése után a típusnak az „idealista morfológiában”, valamint a taxonómiában elfoglalt helyét elemzi. Az életforma-típusok és a funkció-típusok érintése után az alkat-típusok, a nemi típusok és a növekedési-forma-típusok, valamint a rassztípusok terjedelmes fejezetei következnek. Jó összefoglalásai ezek a kérdés mai állásának. A szociáltípust itt csak a teljesség kedvéért és elsősorban zoológiai vonatkozásai miatt említi. Ezután egybeveti az egyes tipológiákat és elhatárolja azok módszertanát. Általános, biológiai érdeklődésre tarthat számot a fajhatároknak a tipológiai módszerekben mutatkozó jelentőségéről írott fejezet.

Az első rész összefoglaló fejezete a következtetéseket tartalmazza: a típus sohasem individualizált; nem azonosítható valamely tulajdonsággal, nem szinonimája a „fogalom”-nak; a tipológia nem egyenlő valamely osztályozással; a típus sem nem definíciója, sem nem diagnózis a valamely csoportnak, és nem is törzsformája annak. De a típus nem is valamely mindig működő öskép, mint amilyenek az idealista morfológusok gondolják. A típust nem lehet azonosítani valamely ismert törvényszerűséggel. A típus tehát nem kézzelfogható, hanem mint tudományos módszer, mint módszertani elv jut érvényre.

A könyv második része (JÜRGENS munkája) a *szociális típusal, annak antropológiai meghatározásával foglalkozik*. Először a szociáltipológia kifejlődésének történetét, a szociáltípus kialakulását vázolja a szerző. A szociáltípus elméletének tárgyalása során kifejti, hogy egy szociális típusba való bekerülés mindig kiválasztási folyamattal kapcsolatos; a csoporthoz tartozó egyedek — a csoportra jellemző környezethez alkalmazkodott tulajdonságokkal — bekerülnek, mások kiszűródnék. Maga a kiválasztott tulajdonság, mindenekelőtt azonban a vele genetikusan korrelált (hozzá kiválasztott) jellegek képezik azután ennek a csoportnak a biológiai típusát. Ez a biológiai típus a keresett szociáltípus. Ennek keletkezésénél biológiai és szociálbiológiai példákra hivatkozik a szerző, megtárgyalja a szociális kiválasztódás biológiai vetületeit, a párválasztást, a genetikus tényezők alakító hatását, a kiválogatást.

A szociális környezetet igen részletesen tárgyalja a könyv. A felosztás általános elvei mellett elemzi a rátelepülés (superpositio) problémáit, valamely foglalkozási ágban a szakemberek újonnan való képzésének problémáit, a szociális kiválasztás szociális aspektusait és a vizsgálati módszereket. Röviden érinti a patológiás jellegeket, amelyek szociáltipológiai tekintetben számottevőek lehetnek.

A szociáltípus biológiai tartalmát elemezve foglalkozik az egyedi jellegekkel és a jelleg-komplexumokkal. Megállapítja, hogy valamely jelleg értékelhetősége típusonként más és más. Egy bizonyos jelleg (pl. a fejtölgulyás széles hüvelykujja) éppúgy felléphet egy piknikusnál, mint egy atlétánál, egy nordikusnál, mint egy alpinál és így tovább, — ez a jelleg tehát szociáltipológiailag és csak így jelentős. E fejezetben tárgyalja az alkat-, a növekedési-, az érési-, az akcelerációs- és a rassz-típusokat.

A könyv második része is következtetésekkel, valamint a szociáltipológia perspektíváinak vázolásával zárul. A szerző megállapítja, hogy a rasszok sokfélesége csökkenni fog, és csak idő kérdése, hogy a rasszjellegek a keveredés következtében elmosódnának ill. kiegyenlítődjenek. A szociáltípusok azonban az idők folyamán egyre többfélék lesznek. A szociáltípus független a típuszemlélettől; nem a típusdiagnózis hagyományos eszközeinek megsegítésére jött létre. A szociáltípus esetében a felosztás elméleti felépítése áll előtérben, és csak ezután következik a tapasztalati megerősítés, ami itt — ellentétben minden más típusrendszerrel — nem a „miért”-re, hanem a „hogyan”-ra kérdez. Ez úgy lehetséges, hogy minden egyes egyedet nemcsak biológiai kategóriák körébe sorolunk be, hanem egyben a társadalmi rendszer tagjának is tekintünk. A típusképzés tehát a bioszféra és a szocioszféra határterületén található. A szociáltipológia tehát már napjainkban is, a jövőben pedig egyre inkább jelentős lesz a populációk életében.

A könyv — amelynek mindkét részéhez igen részletes, több száz művet számláló irodalomjegyzék tartozik — méltán tarthat számot az antropológusok és a rokonszámak művelőinek érdeklődésére.

DR. EIBEN OTTÓ

JUVANCZ Iréneusz: *Index-tulajdonságok szerepe az orvosi és biológiai kutatásban* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 99 oldal. Ára: 28,— Ft)

A biometria módszereit ma már minden antropológiai vizsgálat értékelésénél felhasználják. Hazai vonatkozásban azonban meglehetősen nehéz olyan szakkönyvhöz jutni, amely mélyrehatóan ismerteti ezeket a módszereknek az alkalmazási lehetőségeit. Ez utóbbi hiányt pótolja némileg Juvancz Iréneusz könyve, amelyet éppen ezért csak a legnagyobb örömmel üdvözölhetünk.

A könyv arra a kérdésre ad választ, hogy „mit mérjünk és hogyan? E kérdés feltevését az a tény indokolja, hogy az orvosi és biológiai kutatásokban mindig komplex jelenségeket vizsgálunk, azonban ezekről egyszerűen csak kevés információt tudunk gyűjteni. Ez a munka hozzásegíti a kutatókat ahhoz, hogy a számtalan összefüggés közül helyesen tudják kiválasztani azt, amelyik index-tulajdonsága lehet egy-egy komplex jelenségnek.

Szerző munkáját két részre tagolta. Az első az index-tulajdonságokkal szemben támasztandó követelmények (relevancia, technikai követelmények, konvertibilitás, szenzitivitás, specifitás, reprodukálhatóság, objektivitás, diszkrimináló képesség, innocencia) részletes tárgyalását foglalja magában és sok példán keresztül világítja meg ezek lényegét. A példák között számos antropológiai vonatkozású is van.

A könyv második része az index-tulajdonságok mérésének módszereit ismerteti. Így szó van az abszolút és relatív mennyiségek, változások méréséről, továbbá a metaméterek és paraméterek jelentőségéről. Számunkra elsősorban a könyvnek ez a része mond többet.

A nagyon tartalmas és koncentrált, ennek ellenére mégis világos stílusban írt munka elsősorban azoknak a kutatóknak lehet hasznos segítsége, akik öntevékenyen igyekeznek el-sajátítani a biometriai módszereket, vagy nagyobb vizsgálatok megindítását tervezik. A könyv különösen hasznos lehet a diákköri munka, szakdolgozatok készítése, pályamunkák megírása esetében, ezért főként az egyetemi hallgatókkal foglalkozó oktatóink figyelmét hívjuk fel rá. — A nagyon értékes könyv megérdemelt volna nagyobb terjedelmet is.

DR. FARKAS GYULA

HYMES, D. H. (szerk.): *The use of Computers in Anthropology* (A „Studies in General Anthropology” c. sorozat II. kötete. — Mouton and Co. kiadása, London — The Hague — Paris, 1965. 558 oldal. Ára: 8,— S)

A könyv azoknak az előadásoknak és vitakivonatoknak a gyűjteménye, amelyek az 1962 nyarán a Wenner-Gren Alapítvány ausztriai Wartenstein várában rendezett, azonos témájú szimpóziumon elhangzottak. Húsz szerző 18 tanulmánya tárgyalja az elektronikus számítógépek antropológiai alkalmazási területeit.

Az első részben a számítógépek szerkezeti elveit és a különböző szakmai problémakörök megoldásánál szóba jöhető módszertani lehetőségeket tárgyalják meg a szerzők. A második rész a speciális kutatási területekkel foglalkozik. Az itt közölt tanulmányok számos modell-példán mutatják be mindazokat a lehetőségeket, amelyek a nyelvészettől és a folklorától kezdve az antropológiai megfigyelések leírásán és feldolgozásán keresztül az antropológiai osztályozásokig, csoportképzésig a számítógépek segítségével rendelkezésünkre állanak.

A tanulmányokat két függelék egészíti ki, amelyek egyike az 1960-as években az e témakörben megjelent fontosabb művek recenzálására vállalkozott. A kötet név- és tárgymutatóval zárul.

A szerkesztő azzal a megfontolással adja közre a tanulmánykötetet, hogy ez nem az a könyv, amelyet minden szakembernek elejétől végig el kell olvasnia, hanem olyan gyűjtemény, amelyből ki-ki a saját munkájához szükségeset veheti ki.

DR. EIBEN OTTÓ

BROTHWELL, D. R.: *Digging up Bones* (British Muzeum, W. Clowes and Soud kiadása, London, 1963. 194 oldal, 17 ábrával. Ára: 19 és fél S.)

Bár a kézikönyv ásatók számára készült, igen hasznos antropológusok részére is. Gyakorlati vezérfonalat ad a régészeknek ásatag csontok kezeléséhez és előzetes tanulmányozásához. A szerző részletesen ismerteti és magyarázza, hogyan kell a csontokat kiemelni, azokról feljegyzéseket készíteni, s milyen technikát kell alkalmazni a csontok vizsgálatára, előzetes tanulmányozására.

A szerző másik célja a munkával kapcsolatban „hogy minden csontot meg lehessen menteni a tudomány számára, mert egyetlen csontváz is rendkívüli jelentőségű és fontos lehet számunkra.”

A tanulmány hét fejezetre oszlik.

Az első fejezet tanácsadás a feltárással kapcsolatban. Beszél tehát a temetőtípusokról, a temetkezési szokásokról, leírja az ásatás folyamatát, a fényképezési eljárás módszerét a helyszínen, az anyag kiemelését, számozását, a csomagolás és a szállítás kérdéseit. Ismerteti a különböző talajnemek hatását a csontokra, a csontok megtisztítását, azoknak impregnálását, preparálását. Közli a tudnivalókat az égetett csontokról, majd az összekevert csontok szétválasztásával, s a csontok különleges tulajdonságainak ismertetésével zárja le az első fejezetet, amely tehát igen fontos gyakorlati jellegű tanácsokat tartalmaz.

A második fejezet az emberi csontok tanulmányozása és leírása címet kapta. Ebben a szerző táblázatosan feltünteti és felsorolja az összes csontokat, minden egyes csontot külön szemléltető ábrával és megnevezéssel. Beszél a varratelcsontosodás és az életkor összefüggéséről, a különböző varratok anomáliáiról, s az utóbbikkal kapcsolatban részletes ábrákat közöl. Ismerteti a tejfogak és a maradandó fogak rendszerét, a foganomáliákat. Foglalkozik a csontok és a fogak X-sugárral készült fényképei alapján végezhető értékelésekkel. A sexual-diferenciákat pontokba foglalja, külön a koponya, külön a hosszúcsontok, a medencecsont, s az egyéb csontok vonatkozásában is. Külön alfejezetet szentel az életkor meghatározására a fogak, továbbá a hosszúcsontok alapján. Az epiphysis elcsontosodásával kapcsolatban sok szemléltető rajtot közöl. Kitér a korábbi népszerűség halandóságának kérdésére is, ezzel kapcsolatban grafikont ad. Foglalkozik az abrasióval. Az utolsó alfejezetben pedig, a befejező részben pathológiai okok, vagy földnyomás következtében deformált csontokról és a mestersegesen torzított csontokról ad tájékoztatót. Ez a nagyterjedelmű második fejezet tartalmazza a legtöbb szemléltető rajtot.

Az emberi csontok méretei és morfológiai analízise cím alatt a szerző beszámol a mérőeszközökről, a mérőpontok helyéről, és azoknak pontos szemléltető rajzait is mellékeli. Táblázatosan közli a méreteket (szétválasztva a használatosabbakat a kevésbé használatosoktól), azoknak rövidítéseit és az illető méréshez szükséges eszközöket, mind a koponyára, mind a hosszúcsontokra vonatkozóan. A koponyakapacitás mérését megemlíti, majd egészen rövid, szinte csak általános tájékoztatást ad az indexekről. A morfológiai variációkat ismerteti, s azoknak százalékos előfordulását is közli. A különféle testméret-becslési eljárások statisztikai módszerek, a megbízhatóság problémája a mintavételben, a fajtagállapítás a csontváz alapján — képeznek egy-egy rövid alfejezetet. Beszél egyetlen koponyavizsgálat jelentőségéről, a rokonsági kérdésekről. Különös figyelmet szentel a fogazatnak, a fogak hiányának, illetve a többlet-fogaknak, a különféle variációknak a fogak helyzetében, illetőleg állásában, rendelkezésnek a fogak alakjában vagy méretében.

Meg kell jegyeznünk, hogy az előbb ismertetett második és harmadik fejezet — felépítését és szerkezetét illetően — nem látszik teljesen logikusnak és pontosnak. A két fejezet egymástól nincsen tisztán szétválasztva, de még az egyes fejezeteken belül is adódnak ismétlések.

A negyedik fejezet a véletlen jellegű, valamint az erőszakos beavatkozásokból származó sérülésekkel foglalkozik, majd a trepanálás problémáját ismerteti az olvasókkal. Ez a legkevesebb ábrát közlő, legrövidebb fejezet.

A paleantropológiai kutatók szempontjából különösen fontos az V. fejezet, mert a csontokban a különböző betegségek által okozott elváltozásokat alaposan és részletesen ismerteti. Bevezetőjében megemlíti, hogy a paraziták és velük együtt a betegségek száma is századró

századra valószínűen nőtt. A régebbi korszakokban gyakoribb elszigetelődesi jelenségek következtében pedig feltételezhetően nem terjedtek olyan mértékben bizonyos betegségek, mint a későbbi időkben.

A szerző sokféle betegségről számol be, azt is megemlítve, hogy természetesen csak egyes betegségek okoznak elváltozásokat a csontokon. Beszél a csontgyulladásokról (periostitis osteomyelitis). Ezek a neolitikumtól kezdve gyakrabban fordulnak elő. A tuberkulózis, szifilisz és a lepra csontokra való káros hatását is ismerteti. E betegségek következtében csontmegvastagodások, vagy csontszétmálások keletkeznek főleg a koponya nasalis régióján, a femuron, a tibián és a humeruson. Óskori leletanyagban található csontdaganatok, vagy kötőszövetgyulladások következtében előállt csontdeformálódásokat óskori leletanyagban mutatja be, majd a különböző fogbetegségek folytán keletkező fogelváltozásokat részletesen ismerteti.

Fejtegeti még a táplálkozás fajtájának kihatását a csontokra, a káros vérkeveredés következményét, s különféle belső szervek megbetegedése következtében keletkezett rendellenességeket is. Befejezésül az abnormális koponyaformákról, törpe-, és óriás termetről beszél.

A záró megjegyzésben a szerző néhány gyakorlati jellegű tanácsot ad még. Úrlap mintát ajánl az elsődleges adatfelvételhez, mely csak a legfontosabb adatokat tartalmazza, de megjegyzi, hogy ettől függetlenül minden adat feljegyzése fontos. Feltétlenül feljegyezendő a preparálásnál alkalmazott módszer, az analízis céljára szolgáló csont, vagy talajmintavétel körülményei (légmentesen zárt doboz!) a nem mérhető jellemzők. Antroposzkopikus leírás helyett sokkal fontosabb a mérhető értékek rögzítése. A mérés kis értékek esetében legalább tizedmilliméter pontosságú legyen. Az észlelt rendellenességről pontos rajz készítése nagyon fontos.

A hetedik fejezet a bibliográfia, részletes és alapos munka témakörök és szerzők névsora szerinti összeállítása, antropológusok számára is igen használható.

A könyvet nagy mértékben emelő szemléltető illusztrációkat Rosemary POWELS készítette; munkája dicséretet érdemel.

A könyv nem saját kutatás eredménye, hanem igen széles alapokon nyugvó tanulmányozása különböző szerzőknek, amit a forrásmunkák rendkívül nagy száma (344, továbbá 38 általános jellegű munka) is igazol. Mivel angol szerzőről van szó, nem csodálható, hogy az általános jellegű munkák közt csak egy nem angol nyelvű (Martin—Saller), az egyebek közül pedig csak 35 (német, francia, spanyol, svéd, olasz). Az angol nyelvű munkák közt természetesen vannak nem angol nyelvű szerzőktől származó munkák is.

A kiváló, rendkívül szemléltető ábrákkal ellátott könyv igen fontos, mert ásatásnál nincs mindig antropológus, tehát a régész is tudjon annyit az antropológiáról az ásatással kapcsolatban, amennyire neki szüksége van.

LÁNGNÉ dr. BOTTYÁN OLGA

GEJVALL, Nils-Gustav: *Westerhus. Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains.* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Lund, 1960, 146 szövegoldal és 160 dokumentációs oldal, táblázat, ábra)

GEJVALL monográfiájának megjelenését nagy örömmel üdvözölheti a történeti populációk kutatóinak széles tábora: antropológusok, régészek és történészek egyaránt. A szerző a westerhusi középkori népességet ugyanis az antropológiai elemzéseken túl számos társtudomány adatainak bekapcsolásával kísérel meg sokoldalúan rekonstruálni. E szemlélet és módszer nem idegen hazai kutatásunk előtt, hiszen törekvéseink és igényeink — a svéd antropológiai iskolától függetlenül — már évekkel ezelőtt hasonló irányba terelték történeti rekonstrukciók kutatásainkat.

A Közép-Svédország területén feltárt XIII—XIV. századi, 364 síros templom körüli temető feldolgozását, illetve közlését a szerző 3 nagy részre osztotta. Az első, nyolc fejezetből álló rész zömében antropológiai elemzésekkel foglalkozik. Ismerteti az ásatás történetét, részletesen tárgyalja az adatfelvétel és feldolgozás módszerét, megadja a sorozat demográfiai jellemzőit, kitér a testmagasság-bebecslés kérdésére, széleskörű összehasonlítást végez 9 koponyaméret és 11 index alapján 25 különböző korú sorozattal, elemzi a végtagcsontok és clavícula hosszúsági aszimmetriáját. A sorozat főbb morfológiai jellemzőinek vizsgálata során kitér a variabilitás, a homogenitás vagy heterogenitás kérdésére, az egyének és kisebb csoportok temetőn belüli szorosabb genetikai kapcsolatának kérdésére is. Végül ismerteti a makroszkóposan észlelhető kóros elváltozásokat.

A monográfia második, három fejezetből álló részében a régészeti adatokat ismerteti és megkísérel összehangba hozni az antropológiai elemzés eredményeit a történeti forrásokkal, néprajzi adatokkal, valamint a templom építéstörténeti szakaszaival.

A harmadik rész a dokumentációt tartalmazza: fényképtáblákat, ábrákat és elemző táblázatokat. Közli az összes feltárt egyén vizsgált morfológiai bélyegeit egységes kódrendszer szerint, valamint koponyafelvételeit 5 fő nézetből. Végül közli a felnőttek összes egyéni koponya- és vázsontméretét.

E nagyigényű feldolgozás külön értéke, hogy minden egyes fejezet, illetve kérdésfeltevés előtt elvileg mutat rá a problémára, s ez módot ad a szerzőnek széleskörű szakirodalom bekapcsolására.

A vizsgálat eredményeit röviden a következőkben foglalhatjuk össze. A westerhusi temető egy relatíve zárt populáció leszármazottainak hagyatéka, s mint ilyen, a közösség homogénnek tekinthető. Antropológiai típusaiban jelen vannak azok a főbb dolicho-, meso- és brachykran elemek, amelyeket különböző szerzők Skandinávia történeti embertani anyagában már korábban jellemzőnek tartottak. A sorozaton — a kronológiai adatok figyelembe vételével — bizonyos brachycephalizálódási tendenciát állapít meg. Az igen magas gyermekhalandóság okát a kedvezőtlen szociális körülményekben keresi. A temetőben sajátos és egyedülálló temetkezési rendet tapasztal: a férfiak zömmel a templom déli, a nők az északi oldalra temetkeztek. Bizonyos termetadatok és anatómiai variációk gyakorisága alapján a temetőben szociális tagozódás nyomait mutatja ki: az előkelőbbek a templom falai közelében feküdtek.

N. G. GEJVALL monográfiájával, mind igényeit, mind feldolgozási módszerét tekintve a modern történeti rekonstrukciós munkák sora újabb értékes kézikönyvvel gazdagodott.

Dr. K. ÉRY KINGA